

ÜNNEP ÉS FELEJTÉS

Emlékezet, identitás, politika

ÜNNEP ÉS FELEJTÉS

Emlékezet, identitás, politika

Szerkesztő
Filep Tamás Gusztáv

Pesti Kalligram
2018

*Ez a munka
az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kisebbségkutató Intézetében készült.*

© Szerzők
© MTA TK Kisebbségkutató Intézet
© Kalligram Kiadó

ISBN 978-963-468-089-5

TARTALOM

Előszó	7
--------	---

DOBOS EDGÁR	
Az emlékezés politikája. Elméleti és fogalmi keretek	9

ESEMÉNYÉRTELMEZÉS

MARCHUT RÉKA	
„Széthullottak Szent István koronájának gyöngyei” Szent István-i gondolat – augusztus 20. Erdélyben, Budapest és Bukarest között	33

FEDINEC CSILLA	
„Felszabadítás” vagy „kiűzés”: 1944. október 28. az ukrajnai történelmi emlékezetben	65

EMLÉKFOGALMAZÁS

EILER FERENC	
A magyarországi német szervezetek történelempolitikai törekvései és a német kisebbségi sajtó (1921–1944)	87

BÁNYAI VIKTÓRIA – KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL	
A vészkorszak zsidó áldozataira való emlékezés: a korai emlékművek héber terminológiája, 1945–1949	118

MÁRKUS BEÁTA – TÓTH ÁGNES	
A németek elhurcolásának és kitelepítésének magyarországi emlékhelyei (1952–2015)	142

MEGTALÁLT HAGYOMÁNY

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

Játék az ünnepekkel, vagy csak kell egy kis együttlét?
Ünnep- és emlékezetpolitika a vajdasági magyaroknál 175

PATAKFALVI-CZIRJÁK ÁGNES

Ünnepélyes keretek között újra és újra kimondani
A Székely Szabadság Napjának elemzése 216

NEMZETKÉPEK

PAPP Z. ATTILA

Múlt a jelenben: magyarországi és külhoni magyar fiatalok
nemzetképe 251

„Felszabadítás” vagy „kiűzés”: 1944. október 28. az ukrainai történelmi emlékezetben

A második világháború vége Ukrajna területén mind a mai napig fiktív dátumhoz kötődik. A korai években a bizonytalanságot az okozta, hogy nem volt egyértelmű: a Molotov–Ribbentrop paktummal kitolt határok szerinti, vagy a szovjet–csehszlovák egyezmény szerinti „utolsó” szovjet település szovjet kézre kerülése időpontja szerint, avagy a Kárpátalja fővárosának elfoglalása előtt tisztelgő moszkvai dízsorút napján kell-e méltatni Ukrajna „felszabadítását”, noha egyik dátum sem fedte az esemény tényleges időpontját. A szovjet időszak a megállapított dátumot nem emelte országos jelentőségűvé, annak méltatása helyi szintű esemény maradt. A független Ukrajna ismét zavarba jött a dátum tekintetében, majd elfogadta a szovjet álláspontot a második világháború utáni új határok szerinti „utolsó” településhez kötődő dátum és értelmezés továbbörökítésével. A 2014-ben kirobbant hibrid háború hatására a politikum korrigálta az esemény narratíváját. Alább nem az eseményt állítjuk középpontba, hanem politikai instrumentalizálásának bemutatására vállalkozunk a méltatás napjának változásait követve.

A történelem politikai instrumentalizálása

Konszenzusos a nemzetet a modern kor fejleményének tartani, elismerve a nacionalizmusnak az integrációban betöltött pozitív szerepét. Azonban amikor a liberális 19. század átfordult az antiliberális 20. századba, a szelíd nacionalizmus agresszív formát öltött. A wilsoni doktrína legitim elvvé tette a korlátlan nemzeti szuverenitást. Az első világháborút lezáró békeszerződések és az 1990-es évek a birodalmak szétesését, új nemzetállamok megalkulását hozták magukkal. Ezek a folyamatok azonban, miközben a nemzetfejlődés egymástól eltolódó fázisait eredményezték, nem küszöbölték ki

a kisebbségi kérdést. Azt nem írta felül a globalizáció és az európai szupranacionális integráció sem.¹

A kelet-európai térség történetírásainak sajátosságait elemezve Alexei Miller megállapította, hogy vannak a nyugat-európai tendenciákkal azonos és vannak azoktól eltérő regionális sajátosságok. Az egyik sajátosság a kommunista uralom évtizedeinek öröksége. A történetírást minden kommunista országban szigorú cenzúrának vetették alá, általában hallgattak a holokausztról, és nem volt helye semmiféle etnikai konfliktusnak, mert nem fért össze „a szocialista tábor népeinek barátságával”. A Varsói Szerződés, illetve a Szovjetunió felbomlása után az ún. fehér foltok a kollektív emlékezet „aknamezőinek” bizonyultak.

A pártállami időszaktól eltérően a demokratikus társadalmakban valamely hatalmon levő csoport vagy párt ekkor már nem azonos magával az állammal. A plurális társadalomban a hatalom nem tud mindenre kiterjedő hatalmat gyakorolni. A múlt feldolgozásában keletkeztek pozitív példák, de sajátságos mutációk is. Ukrajnában a történelem elbeszélése gyakran alapszik mártírológián vagy olyan ellenségképen, amely az országon belüli és kívüli jelenkori politikai erőkre asszociál, a történelem interpretálása része a politikai küzdelmeknek és a politikai érdekek szerint kialakított nemzet-konceptióknak.² A mai Ukrajnában a „területi hazafiság” erősebb az etnikai-kulturális tényezőkre alapozott hazafiságnál. A múlt feldolgozása ebben az országban nemcsak a történészek feladata, hanem a politika is folyamatosan helyet követel benne.³

A történetírás és a politika egymáshoz való viszonyát Gyáni Gábor három szakaszra bontja: a 19. század közepéig a történetírás politikai tevékenység, hatalmi legitimáció és modellalkotás, majd autonóm és professzionális tevékenységgé, azaz tudománnyá válik, egész a közelmúltig, amikor belépünk a harmadik szakaszba, amikor a hagyományos történetírás átpolitizálódik, értéke megkopik, túlzott mértékben előtérbe kerül a közelmúlt, a jelenkor története mint a jelen szempontjából kivételesen fontos legitimációs forrás.⁴

¹ Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. (Historia Mundi.) Budapest: Typotex, 2007. 124–127.

² Miller, Alexei: A Challenge from the Past Historical Policy: Eastern European Convolutions in the 21st Century. *Russia in Global Affairs*, 2011, № 4. <http://eng.globalaffairs.ru/number/A-Challenge-from-the-Past-15431> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³ Kuzio, Taras: History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space. *Nationalities Papers*, 2002, 2. (30.) 241–264.

⁴ Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest: Kalligram, 2016. 19–20.

Az esemény

A Szovjetunióban először 1944. október 14-én méltatták Szovjet-Ukrajna „felszabadulását”⁵ – egy héttel azután, hogy október 8-án a Vörös Hadsereg elérte Lavocsnét,⁶ az akkori határtelepülést. A Kijevi Opera és Balettszínház épületében Szovjet-Ukrajna legfelső vezetői üdvözlötték az ukrán népet az alkalomból. Október 27-én, amikor Ungvárt, Kárpátalja központját foglalták el a szovjetek – kisebb harcok árán néhány óra alatt bevonultak a városba –, magasabb szinten, egyenesen Moszkvában díszsortúzzal tisztelegtek az esemény előtt, így immár ezzel a dátummal is számolni kellett.⁷

A november 26-i munkácsi kongresszus szintén befejezett tényként kezelte a szovjet hadsereg térfoglalását. A nevezetes, össznépinek kikiáltott gyűlésre, amelyen kimondatták a helybeliekkel, hogy önként akarnak csatlakozni a Szovjetunióhoz, valószínűsíthetően azért Munkácson, és nem Ungváron került sor, hogy az esemény helyszíne minél távolabb legyen a frontvonalától (Munkács 41, Ungvár pedig 24 kilométerre fekszik Csaptól). Valójában 1944. október 28-án a Vörös Hadsereg csak elérte Csapot, amely azonban hosszú harcok után, földig rombolva, november 23-án került szovjet kézre, de a környéken, a mai Kárpátalja területén még a hónap végéig harcok dúltak. Október 28-a kanonizálódásában szerepet játszott, hogy a korabeli szovjet távirati iroda október 29-én hivatalosan közétette: „Csehszlovákia területén, Ungvár várostól délre, hadseregünk súlyos harcok árán elfoglalta Csap városát.”⁸

A november 23-i dátum egyébként sosem volt titkos, köztudomású, nyilvánvaló tényként kezelte a szovjet szakirodalom is. Két példa. Anton Gasztilovics vezérezredes, aki Csap ostromát irányította, a következőkről számolt be visszaemlékezéseiben: Munkács és Beregszász felől közelítették meg és október 28-án este súlyos harcok árán bevették Csapot, a jelentős vasúti csomópontot. Csap ukránul⁹ csap a hordón, dugó, és valóban annak bizonyult, mert eldugaszolta a további előrenyomulást. Minden azzal kezdődött, hogy

⁵ Itt és a továbbiakban a hivatalos formulákat tesszük idézőjelbe.

⁶ A Csap–Lemberg fővasútvonal határállomása a Kárpátok Lemberg felé eső oldalán.

⁷ Сімперович, Володимир: Україна вільна від окупантів! Іменем Закону (Тижневик МВС України) 10.11.2014. <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/4329> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁸ 29 октября 1944 года. От Советского Информбюро. <http://www.victoryan.ru/?-subj=war&page=29-10-1944> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁹ Gasztilovics a város nevét helytelenül az ukrán „csip” [чп], „csopa” – dugó jelentésű szóval azonosította. Жайворонок, Віталій: *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006. 640–641.

éjjel, miután a szovjet távirati iroda hírül adta Csap elfoglalását, az ellenség ellentámadást indított, és egy-másfél kilométerrel visszavetette a szovjet katonaságot. Csapot sem ezen az éjszakán, sem az utána következő napokban nem sikerült visszafoglalni.¹⁰ A szovjet időszak megyéket bemutató reprezentatív kiadványsorozatának kárpátaljai kötete is hasonlóképpen írta le az eseményeket: „1944. október 28-án a szovjet hadsereg megközelítette Csapot. Egész nap tartó súlyos harcok árán október 28-án [...] felszabadították Csapot, de a fasiszta katonaság gyorsan ellentámadásba lendült. Csap egyes negyedei többször is gazdát cseréltek. Csap 1944. november 23-án szabadult fel véglegesen.”¹¹

Csap a csehszlovák időkben nem Kárpátaljához, hanem Szlovákiához tartozott, az 1945. június 29-én aláírt – egyébként ez is egy lehetséges dátum a háború befejezésére¹² – szovjet–csehszlovák egyezményrel mint fontos vasúti csomópont került a Szovjetunióhoz, s vált Kárpátalja részévé: a vasúti összeköttetés Csap nélkül nem volt lehetséges a régióban, hiánya megszakította volna az összefüggő vasúti hálózatot. Az egyezmény aláírása után a szovjet csapatok sikertelen kísérletet tettek a határ kitolására Magyarország irányában, Csonka-Bereg megszerzésére, illetve a novemberi ratifikálás után Csehszlovákia mintegy 250 km²-nyi területet (11 falut) még átengedett a Szovjetunióknak.¹³ Csak ezután vált egyértelművé, hogy Csap a nyugati határváros, földrajzi elhelyezkedéséből és vasúti csomópont jellegéből adódó stratégiai helyzeténél fogva is, illetve az „utolsó” „felszabadított” kárpátaljai település, amely a Szovjetunió legnagyobb kapacitású vasúti áteresztő határállomása lett.

Az első évforduló sajátosra sikeredett. A Kárpátalja sorsáról döntő szovjet–csehszlovák szerződést már aláírták, de még nem ratifikálták. Kijevben október 14-én méltatták Szovjet-Ukrajna „felszabadításának” első évfordulóját, a központi beszédet Nyikita Hruscsov, az Ukrajnai Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának titkára, az Ukrán SZSZK Népbiztosok Tanácsának elnöke tartotta, aki az esemény helyszínének konkretizálása nél-

¹⁰ Vö.: Гастилевич, Антон: *Путь солдата*. Москва: ДОСААФ, 1969.

¹¹ *Закарпатська область*. (Історія міст і сіл Української РСР. Том 7.) Київ: УРЕ АН УРСР, 1969. 687.

¹² Офіцинський, Роман: *Сталеві нерви тореадора. Україна 2009–2014*. Ужгород: Гражда, 2015. 109.

¹³ Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. (Kisebbségkutatás Könyvek.) Budapest: Lucidus, 2006. 68.; Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 90.; Міщанин, Василь: Радянсько-Чехословацький договір про Закарпаття від 29 червня 1945 р. та його вплив на історичну долю краю. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 1 (36), 2017. 32–38.

kül mondott köszönetet azért, hogy a „bölcs, szeretett Sztálin által vezérelt Vörös Hadsereg az utolsó német megszállót is Ukrajna határain kívülre űzte”. Ekkor már hetek óta zajlottak Kárpátalján az előkészületek a helyi ünnepek megszervezésére, amit hivatalosan október 26-ára terveztek, ám végül a „német–magyar megszállás alóli felszabadulás” első évfordulóját október 27-én és 28-án (hétfőn, szombaton és vasárnap) méltatták, mindkét napon sportversenyekkel, focimeccsel Munkácson és Ungváron, és központi politikai rendezvényekkel, október 27-én Ungváron, október 28-án pedig Huszton, Nagyszőlősen, Perecsenyben.¹⁴

A szovjet időszakban október 28. helyi jelentőségű ünnep maradt, a Szovjetunióban és Szovjet-Ukrajnában is a Győzelem Napja – „a Vörös Hadseregnek és a szovjet népnek a náci Németország felett az 1941–1945-ös Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmének napja” – vált a második világháborúval kapcsolatos megemlékezés központi napjává. Az ateista ország naptára tele volt ünnepekkel, főleg a különböző szakmák képviselőit méltatták, geológusokat, kohászokat, bányászokat, pedagógusokat, halászokat, nyugdíjasokat stb. A legnagyobb szovjet ünnepek¹⁵ a Hadsereg Napja február 23-án, a Nők Napja március 8-án, a Munka Ünnepe május 1-jén, a Győzelem Napja május 9-én, az Alkotmány Napja 1936 és 1976 között december 5-én, 1977-től október 7-én (mindkét esetben a hatályos alkotmány elfogadásának napjához kötve), valamint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója november 7-én. Érdekes módon jelentősége ellenére a Győzelem Napja csak 1965-től vált szabadnappal egybekötött ünnepé.

Mai ukrainai történelempolitika

A mai Ukrajnában a történelem és a politika egybefonódására többszörösen találunk példákat. Ebből a szempontból (1) az 1991 és 1994, (2) az 1994 és 2004, (3) a 2004 és 2014 közötti, valamint (4) a 2014 óta eltelt időszakok között tudunk éles határvonalat húzni. A politika minden szintjén, így többek között az ukrán államfőknek nem kizárólag a történelemmel közvetlenül

¹⁴ Офіцинський, 2015, i. m. 138–139.

¹⁵ Az orosz nyelvben az ünnepeket nagy kezdőbetűvel írják, aláhúzva ezzel is a jelentőségüket, mellyel szemben a magyar helyesírási szabályzat 11., és legújabb 12. kiadása is a kis kezdőbetűket ajánlja, ennek ellenére az írásmód sosem volt egységes sem a szakmunkákban, sem a sajtóban.

összefüggő, hanem az egyéb tárgykörű beszédeiben is fontos szerepet töltött be a „nemzeti történelem” értelmezése.¹⁶

A szovjet időszak nemcsak az egyházi ünnepeket törölte el vagy alakította át világiakká, hanem az orosz és egyéb etnikumok hagyományaihoz tartozó ünnepeknek sem adott teret. Az ünnepi naptár kialakításában a nagy francia forradalom hagyományait ötvözték az új, szovjet életmód mintáival, legfőbb célként határozva meg a szovjet kulturális és magatartási normák ritualizálását. A folyamat egészen az 1980-as évekig tartott.¹⁷

A Szovjetunió felbomlásával az egyes köztársaságok különböző gyakorlatokat követtek ennek megváltoztatásában. Ukrajna a radikális változtatók sorába tartozik.

(1) Szinte azonnal eltörölték a szovjet hatalommal összefüggő ünnepeket, vagy újrakeretezték azokat.¹⁸

(2) A következő szakaszban, Leonyid Kucsma államfő kétciklusos regnálása alatt visszakerültek a naptárba a szovjet ünnepek, kísérlet történt a szovjet modellnek az új hivatalos diskurzusba építésére, különösen a II. világháborúval összefüggésben.¹⁹

(3) Az első Majdan (2004) utáni narancsos időszakban, Viktor Juscenko államfősége idején szenvedéstörténetre, áldozatiságra alapozva kísérelte meg a politika a nemzetegyesítést, a kölcsönös tolerancia elveire épülő befogadó politikai nemzet megteremtését, s tette központi eseménnyé az 1930-as évek elejének borzalmait, a több millió áldozattal járó nagy éhínséget (holodomort).²⁰ A következő ciklusban a politikailag ellenlábas Viktor Janukovics elnök folytatta ezt a narratívát, viszont a második világháború méltatását igyekezett az oroszországi hagyományokhoz közelíteni. Mindkét elnöki ciklusban folytatódott az a gyakorlat, hogy homlokegyenest ellenkező oldalon álló hősök szobrai sorakoztak a köztereken, elsősorban a nyugati megyékben.

(4) A második Majdan vagy Euromajdan (2014) utáni időszakban a történelemértelmezés politikai keretezése hatványozódik. Az új, ukrán politikai nemzet kialakítása szándékának történelmi emlékezettel összefüggő fejezetét

¹⁶ Szereda, Viktoria: Történelmi emlékezet Ukrajna és Oroszország elnökeinek hivatalos beszédeiben. *Regio*, 2007, 3. (18.) 84.

¹⁷ Аниконова, Т.: Праздничный календарь в формировании ценностных установок общества. *Наука. Искусство. Культура*. Выпуск 2 (6) 2015. 23. A Szovjetunió első himnusa több mint két évtizeden keresztül, 1944-ig a francia eredetű *Internacionálé* volt.

¹⁸ Uo. 29.

¹⁹ Szereda, 2007, i. m. 48–49.

²⁰ Uo. 51.

jogszabályi keretbe foglalták. Ez az ún. kommunizmustalanító törvénycsomag, amely többek között meghatározta, ki a hős és az antihős az ukrán történelemben.²¹ Ennek figyelembevételével a csomag részét képező »A II. világháborúban a nácizmus felett aratott győzelem megörökítése (1939–1945)« c. jogszabály tételmondataként is felfogható a 6. cikkely, miszerint: „Jelen törvény megsértőit törvényi úton vonják felelősségre.”²² A törvény kidolgozója és végrehajtója az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete, amely a 2014-es válság kirobbanása óta az országban „a végrehajtó hatalom központi intézménye, amelynek tevékenységét a Kulturális Minisztérium közvetítésével a kormány irányítja és koordinálja, és amelynek feladata az ukrán nép nemzeti emlékezete megújítására és megőrzésére vonatkozó állami politika végrehajtása”.²³

A szovjet múlt és az orosz kapcsolat teljes felszámolására irányuló törekvés kapcsán megkerülhetetlen volt az ütközés például a lengyel történelemmel. Ukrajnában a második világháborúban szerepet játszó, nemzeti piedesztálra emelt Ukrán Felkelő Hadseregről a lengyel szejm határozatban mondta ki 2016-ban, hogy genocídiumot követett el a lengyel civil lakossággal szemben 1943–1945 során. Georgij Kaszjanov ukrán történész véleménye szerint ez többek között a politikai populizmus, etnikai nacionalizmus eredménye, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy ebben szerepet játszott az ún. kommunizmustalanító törvénycsomag vonatkozó jogszabálya is, amely nemcsak arról szól, hogy kifejezi tiszteletét az Ukrán Felkelő Hadsereg, az ukrán nacionalisták iránt, hanem valóságos apológiával övezi a történelmi szerepüket.²⁴

²¹ Vö. Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin: Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 2016, 1 (24). 73–124.; Касьянов, Георгий: Историческая политика и «мемориальные» законы в Украине: начало XXI в. *Историческая Экспертиза*, 2016, 2. 28–57.

²² Fedinec – Csernicskó, 2016, i. m. 106.

²³ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 684. «Положення про Український інститут національної пам’яті». <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

²⁴ УПА й геноцид: про що свідчить резолюція польського Сейму. Про резолюцію Сейму, політизацію історичних подій і процесів й польсько-українські стосунки ми спитали історика Георгія Касьянова та публіцистку Олену Бабакову. *Політична критика*, 23.07.2016. <http://ukraine.politicalcritique.org/2016/07/23/upa-j-genotsid-pro-shho-svidchit-rezolyutsiya-polskogo-sejmu/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

A felszabadulás napja

Nem az ünnephez kötődő rituálék hordozzák a legfontosabb tartalmat, hanem az, hogyan irányítja a politika azt, hogy mely napon és mit is kell ünnepelni. A független Ukrajnában azt látjuk, hogy a felszabadulás napja ötévente emelkedett helyiből országos állami ünnepé.²⁵

Az első jogszabály, amely az eseménnyel foglalkozott, az 1993. március 22-én kelt 92. számú elnöki rendelet „Ukrajna fasiszta megszállás alóli felszabadítása 50. évfordulója országos méltatásáról”.²⁶ Az ünneplendő esemény a „népek” által a nagy honvédő háborúban aratott győzelem, valamint Ukrajna azon fiainak és lányainak emléke előtti tisztelgés, akik életüket adták a szülőföldjükért. A rendelet szerint az ünnepségre október 8-án kell sort keríteni. Fent tisztáztuk, hogy ez a dátum Lavocsnéhoz kötődik, amely település az ukrán államhatártól mintegy százhusz km-re fekszik.

A következő kerek évfordulóra 1999. április 30-án kiadott 463. számú elnöki rendelet „Ukrajnának a fasiszta megszállás alóli felszabadítása 55. évfordulójának méltatásáról” intézkedett, amely október 28-át, azaz Csap szimbolikus elfoglalásának dátumát nevezte meg a méltatás napjaként. Az indoklás szerint megemlékeznek Ukrajna „fasiszta megszállás alóli felszabadításának” kiemelkedő történelmi jelentőségéről, a nagy honvédő háború résztvevőiről és rokkantjairól, a „fasizmustal” folytatott küzdelemben elesettekről, és mindezek által gondoskodnak a fiatal nemzedék hazafias és az állam történelme iránti tiszteletre neveléséről.²⁷

A 60. évforduló kapcsán az indoklásból kikerültek a fiatalok, s helyébe „az idősebb nemzedékek hagyományainak megőrzése” formula került bele a 2004. április 1-jén kelt 385. számú, „Ukrajna fasiszta megszállás alóli felszabadításának” országos méltatásáról szóló elnöki rendeletbe.²⁸

²⁵ Гриценко, Олександр: *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*. К.І.С., 2017. 62–63

²⁶ Указ Президента України від 22 березня 1993 р. № 92. «Про всенародне відзначення 50-річчя визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/92/93> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

²⁷ Указ Президента України від 30 квітня 1999 р. № 463. «Про відзначення 55-ї річниці визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/463/99> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

²⁸ Указ Президента України від 1 квітня 2004 р. № 385. «Про відзначення 60-ї річниці визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/385/2004> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Az 1993-ban elővett október 8-i dátumra nincs tényekkel alátámasztható magyarázatunk. A szovjet időszak az október 28-i dátumot kanonizálta, s bár a független Ukrajna igyekezett szembefordulni a szovjet örökséggel, de az éppenhogy nem volt érdeke, hogy megkurtítsa az országot. Inkább feltételezhető a hivatali labirintusokban elkövetett hiba, mint a szándékos felülírás. Adódik ugyanakkor a kérdés, hogy mi idézte elő a váltást az október 28-i dátumra. A függetlenség elnyerése körüli években Ukrajna számára a legfontosabb törekvés az ország területi épségének megőrzése volt a határok nemzetközi szerződésekben való elismertetésével – ilyen volt többek között a magyar–ukrán alapszerződés –, illetve a szeparatizmusként értékelt belső konfliktusok lecsillapítása, többek között a Krím-félsziget megtartása érdekében. Ebben az időszakban a Krímnek volt kiemelt jelentősége. Az 1991. december 1-jei, az ország függetlenségéről szóló népszavazással párhuzamosan megtartott helyi népszavazások, többek között a kárpátaljai Beregszászi járásban, az Odesza megyei Bolgrádi járásban²⁹ helyi jelentőségű események maradtak, minden erőfeszítés ellenére Kijevig nem jutottak el a törvényi kezdeményezések. Kárpátaljára az országos figyelem 1995-ben fordult, „Kárpánton túl és Ukrajna újraegyesülésének” félszázados évfordulója méltatásakor, amelyet a szovjet–csehszlovák egyezmény aláírásához kötöttek. A „felszabadulás” ünneplése ebben az évben került vissza október 28-ra, bár ezt elnöki rendeletbe csak az újabb kerek évforduló kapcsán foglalták.

2009 lényeges fordulatot hozott, lezárta azt a látens ellenmondást, hogy Kárpátalja vagy Ukrajna felszabadításáról van-e szó, azaz kell-e mindenkinek ünnepelni. A 65. évfordulón a 2009. október 26-án kelt 836. számú elnöki rendelet³⁰ kimondta, hogy „Ukrajna Felszabadításának Napját” minden évben október 28-án kell méltatni, azaz országos ünnep. A pontos megszövegezés szerint ezen a napon ünneplik „Ukrajna felszabadítását a fasiszta megszállás alól, az Ukrán Népek a második világháborúban tanúsított hősiességét és áldozatkészségét”. Az ötéves ciklusosságot ez nem írta felül, a változás annyi volt, hogy a megemlékezések kerek évfordulóinak évében megemelt pompával való megemlékezésről rendelkezett az államfő. Így a 70. évforduló kapcsán kiadott, 2012. október 19-én kelt 604. számú elnöki rendelet jó előre utasításba adta a méltó előkészületeket „Ukrajna fasiszta megszállás

²⁹ Részletesen I. Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna: Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: Pesti Kalligram, 2016. 189–197.

³⁰ Указ Президента України від 20 жовтня 2009 р. № 836. «Про День визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/836/2009> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

alóli felszabadítása” és „a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem” méltatására.³¹

Az Euromajdan rövid távú következményei

A 70. évforduló azonban átcúszott a második Majdan vagy Euromajdan utáni időszakra, amely újabb korszakhatár, gyökeres változásokkal. Rövid távú következményekről beszélhetünk csak, hiszen még lezáratlan folyamatról van szó.

Ukrajnában az emlékezet nemzetiesítése folyamatosan összefüggött a nagy honvédő háború szovjet narratívájának újraértelmezésével, az alapvető eseményeknek, a szereplőknek és a történelmi következményeknek az új nemzeti identitás(ok) és a nemzeti emlékezetkultúra kialakítása során való átértékelésével. A nemzetiesítés korántsem jelentette minden esetben az emlékezet deszovjetizálását, ha ezen azt értjük, hogy céltudatosan számot akarunk vetni a múlttal. Sokkal inkább az volt megfigyelhető, hogy a helyi hatalom pragmatikus megfontolásokból lehetőleg észrevétlenül bontotta le az archaikus szovjet jelképeket, azokat részben helyettesítette nemzeti és vallási jelképekkel, részben integrálta az új történelmi narratívába. Ugyanakkor a „közös Győzelem”³² továbbra is fontos szimbolikus tartalmat hordozott, ukrán–orosz viszonylatban pedig a posztszovjet reintegrációval és a két ország stratégiai partnerségével összefüggő projektek legitimálására szolgált.³³

2014-ben változott az ukrainai ünnepi naptár, és éppen az ún. orosz kapcsolat szétbontásának logikája szerint. 2014. május 9. két hónappal volt a Krím orosz annektálása és egy hónappal a keleti megyékben Kijev által megindított „Terroristaellenes Művelet” kezdete után. Vlagyimir Putyin orosz elnök a megszállt Krímen, Szevasztopolban ünnepelt. Ennek azért is volt különös, szimbolikus jelentősége, mert a „Nagy Győzelem” napja az

³¹ Указ Президента України від 19 жовтня 2012 р. № 604. «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років». <http://www.president.gov.ua/documents/6042012-14669> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³² Az „Együtt voltunk erősek” jegyében.

³³ Журженко, Тетяна: «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні. *Україна Модерна*, №18, 2011. 100–101.

egyik legnagyobb állami ünnep, fontos szerepet tölt be Oroszország geopolitikai pozicionálásában is.

Ugyanakkor Ukrajna néhány nagyvárosában, köztük Kijevben is megtartották az ünnepséget, a bonyolult helyzet ellenére. Lemberg annyiban volt kivételes, hogy itt május 8-án ünnepeltek – az európai „V” napon.³⁴ 2014-ig Ukrajnában is használták a György-szalagot³⁵ a győzelem jelképeként, ám a megelőző hónapok eseményei ezt a jelképet összemosták az orosz betolakodással, így nemkívánatossá lett, helyette átvették, illetve adaptálták a pipacsot,³⁶ a háborús áldozatokra emlékezés európai szimbólumát.³⁷ A 2014. május 9-i kijevi központi ünnepségen Jevhen Niscsuk kulturális miniszter a következőket mondta: „Ez egy igazi ukrán jelkép. Pipacs nőtt ott, ahol kozákjaink vére hullott. Ez a folt – a golyó, a golyó nyoma, amely átütötte a katona szívét. Olyan pillanat ez, amikor kezdeményezünk valamit, s ha az őszinte és baráti, természetes – akkor felkapják és elterjed.”³⁸ A szovjet múltra emlékeztető emlékművek periodikus lebontása helyett kezdetét vette a közterek drasztikus átalakítása, az új emlékezetpolitika vizuális érvényesítése.³⁹

³⁴ Európa számos országában május 8-án ünneplik a második világháború befejeződését. 1945-ben Németország ezen a napon tette le a fegyvert. Oroszországban és a szovjet utódállamokban május 9-én ünnepelnek. A kapituláció május 8-án éjszaka lépett életbe, amikor Moszkvában már május 9-e volt.

³⁵ A magyar piros-fehér-zöld trikolorhoz hasonló jelkép, több sávos aranysárga-fekete szalag, amely a cári időkből ismert, a II. Katalin által alapított Szent György-rend szalagja, Oroszországban 2005 óta a nagy honvédő háborúban aratott győzelmet jelképezi. Ukrajnában 2017-ben törvénnyel betiltották a használatát mint az Ukrajnával szembeni orosz agresszió szimbólumát. Закон України «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» № 2031-VIII, 16 травня 2017 р. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2031-19> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³⁶ Maurovich Lajos: Pipaccsal ünneplik a háborús áldozatok emléknapját. *Múlt-kor történelmi portál*, 2006. november 10. http://mult-kor.hu/20061110_pipaccsal_unneplik_a_haborus_aldozatok_emleknapijat?print=1 (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³⁷ Ukrán változatban a második világháborúra emlékezés jelképe. Харківський дизайнер розробив символ для Дня Перемоги. *Українська правда*, 05.05.2014. <http://life.pravda.com.ua/society/2014/05/5/166936/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³⁸ Маркевич, Ірина: Київ уперше відзначив 9 травня як день пам'яті за жертвами війни. *TCH*, 9 травня 2014. <http://tsn.ua/kyiv/kiyiv-upershe-vidznachiv-9-travnya-yak-den-pam-yati-za-zhertvami-viyni-348828.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

³⁹ Csernicskó István: Ideológiai csata a nevek frontján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2017, 4. sz. 15–29.; Motyl, Alexander J.: Kiev's Purge. Behind the New Legislation to Decommunize Ukraine. *Foreign Affairs*, April 28, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2015-04-28/kievs-purge> (letöltés ideje: 2017. december 1.); Шевель, Оксана: Щоб відповідати Європейським стандартам, «Закони про

2014. augusztus 24-i, függetlenség napi beszédében Petro Porosenko államfő így fogalmazott: „Ukrajna többé nem fog ünnepelni egy szomszédos ország katonai-történelmi naptára szerint. A saját hazánk és nem egy idegen haza védői előtt fogunk tisztelegni.”⁴⁰ Elnöki rendelettel⁴¹ február 23. – korábban a szovjet hadsereg napja, ma Oroszországban a „Honvédők napja” – helyett október 14. lett „Ukrajna védőinek napja”. Az indoklás szerint ezzel a cél „főhajtás Ukrajna függetlensége és területi egysége védelmezőinek bátorsága és hősiessége, az Ukrán nép katonai hagyományai és győzelmei előtt, a társadalom hazafias szellemének erősítése”. Ez a nap egyben az ukrán kozákság napja, és 1942-ben ezen a napon alakult meg a történelmi viták keresztútjében álló, 2014 után az ukrán politika által pedig panteonba emelt Ukrán Felkelő Hadsereg.

„Ukrajnának a fasiszta megszállás alóli felszabadítása 70. évfordulója alkalmából” az ukrán néphez 2014. október 28-án intézett felhívásában Petro Porosenko államfő hangsúlyozta Ukrajna és az ukrán nép hozzájárulását Európa felszabadításához, aminek köszönhetően, értelmezésében, bár nem volt önálló állam, az ENSZ egyik alapító tagja lehetett; hetven év béke után visszatért Ukrajna területére a háború; a keleti megyékben honvédő háború zajlik. Az államfő a „fasiszta” és a „náci” jelzőt is használta – szinonimaként – a rövid szövegben, illetve rögtön a felütésben utalt arra, hogy 1939 márciusában, a második világháború kezdete előtt, Kárpáti Ukrajna letiprásokor (az ellenség a közelebbről meg nem nevezett „megszálló hadsereg”) Ukrajna („országunk”) az elsők között tapasztalta meg a véres tragédia lehetőségét.⁴² A 71. évforduló alkalmából a 2015-ös köszöntő szöveg az ukránok hősiességét hangsúlyozta, ebben továbbra is ad hoc fordulnak elő a „náci” és a „fasiszta” jelzők, és Oroszország Ukrajna elleni agressziójával kapcsolat-

декомунізацію» потребують змін. *Vox Ukraine*, 07.05.2015. <https://voxukraine.org/uk/decommunization-laws-ukr/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴⁰ Виступ Президента на параді на честь 23-ї річниці Незалежності України. 24. серпня 2014 р. <http://www.president.gov.ua/news/31066.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴¹ Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 806. «Про День захисника України». <http://www.president.gov.ua/documents/18252.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴² Звернення Президента України з нагоди 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2014 р. <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/vistupi-ta-intervyu/2014/10/28/zvernennya-prezidenta-ukraini-z-nagodi-70-i-richnici-vizvolennya-ukraini/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

ban az államfő megállapította, hogy Ukrajna nemcsak a saját szuverenitását, hanem Európa népeinek nyugalma is védelmezi.⁴³

A következő évi, 2016-os felhívás alapvető motívuma a második világháborúban tanúsított hősiesség és az ukrán haderőnek a mai orosz agresszióval szembeni kitartása összevetése, miközben a „fasiszta” és „náci” jelzők továbbra sem nyerik el a retorikai fordulaton túli funkciójukat.⁴⁴ És végül a vizsgált időszakon belül az utolsó, 2017. október 28-i elnöki felhívás egyértelmű újdonsága, hogy kizárólag „náci” hódítókat emleget, nincsenek benne történelmi párhuzamok – nincs utalás sem az 1939-es Kárpátaljára, sem a 2014 óta Ukrajna keleti megyéiben zajló hibrid háborúra.⁴⁵

Az új történelmi emlékezet és Kárpátalja

A fenti, a néphez intézett felszabadulás napi elnöki felhívások jól jelzik az esemény értelmezésének átalakuló narratíváját. A rövid szövegek ünnepi, jelképes funkciójuk ellenére megfogható aktuálpolitikai üzeneteket is hordoznak. Mindazonáltal a szövegekből ezeknek a változásoknak a koherens képe nem rajzolódik ki, csak a diskurzus fő elemei. Az irányt akkor tudjuk valamelyest átlátni, ha a beszédek elhelyezzük a hivatalos történelempolitikát kidolgozó, nem független, hanem a végrehajtó hatalomnak alárendelt Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet interpretációi mellé, amely kvázi tárca nélküli minisztériuma a kommunizmustalanításnak és az új történelmi emlékezet felülről irányított alakításának.

Az Intézet többek között az elmúlt években cikksorozatot közölt a továbbörökített szovjet történelmi mitológia lebontásával kapcsolatos javaslatokról. A II. világháború időszakában az ukrán területek geopolitikai helyzetüknél fogva a keleti hadszíntér epicentrumában voltak. Megállapítja az Intézet,

⁴³ Звернення до Українського народу з нагоди Дня визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2015 р. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-dnya-vizvolennya-36221> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴⁴ Звернення Президента України П.О. Порошенка до Українського народу з нагоди Дня визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2016 р. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-dnya-v-38588> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴⁵ Звернення Президента до Українського народу з нагоди 73-ї річниці вигнання нацистів з України. 28 жовтня 2017 р. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-73-yi-44134> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

hogy az „Ukrajna 1944. október 28-án felszabadult a fasiszta megszállás alól” mondatban három hiba van: nem „felszabadult”, hanem „kiűzték” a megszállókat, Ukrajna nem lett szabad, hanem egyik megszállót felváltotta a másik; 2) a harcok nem október 28-án értek véget, hanem egy jó hónappal később; 3) helytelen összekeverni a „fasiszta” és a „náci” jelzőket.⁴⁶ „Fasisztának” a szovjet propaganda nevezte az összes ellenségét, a náci – nemzetiszocialista – kifejezéstől Sztálin idegenkedett, mert benne volt a szocializmus szó is.⁴⁷

Szempontunkból figyelemre méltó még, hogy a „Nagy Honvédő Háború 1941–1945” terminológia a Szovjetunió és a mai Oroszország értelmezése a második világháborúról, ami elfedi Hitler és Sztálin együttműködését. Ukrajna számára ez nem hiteles, a „második világháború” meghatározás a történelmileg korrekt.⁴⁸ A második világháború kezdete a világtörténelemben 1939. szeptember 1-je (vagy szeptember 17-e – a Szovjetunió hadba lépése), a honvédő háborúé kanonikusan 1941. június 22., a Szovjetunió elleni német hadjárat megindulásának napja.⁴⁹ Ukrajna számára azonban 1939. március 14–18.,⁵⁰ amikor a magyar hadsereg felszámolja Kárpáti Ukrajnát.⁵¹ Ez részben történész megközelítés,⁵² részben pedig állami politikai törekvés. Ebben az értelemben emlékezett meg a 2015. márciusi évfordulóról az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézet: „76 évvel ezelőtt, 1939 márciusában Kárpátontúl az ukránok voltak az első olyan nép a két világháború közötti Európában,

⁴⁶ Горобець, Сергій: *Міф 38. Визволення України*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-38-vyzvolennya-ukrayiny/> (letöltés ideje 2017. december 1.)

⁴⁷ Короленко, Богдан: *Міф 13. Німецько-фашистські загарбники*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-13-nimetsko-fashystski-zagarbnyky/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴⁸ Примаченко, Яна: *Міф 1. Велика Вітчизняна війна*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-1-velyka-vitchyznyana-vijna/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁴⁹ Roberts, Geoffrey: *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*. Yale University Press, 2006. 82., 114–115.

⁵⁰ A hadi események időkerete. Március 15. – amikor a kárpátukrán szojm (parlament) Huszton kikiáltja a függetlenséget.

⁵¹ Горобець, Сергій: *Міф 4. Війна для України почалася 22 червня 1941 року*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-4-vijna-dlya-ukrayiny-pochalasya-22-chervnya-1941-roku/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁵² Oficinskij, Roman: A második világháború ukrán kiindulópontja: Kárpáti Ukrajna történetének jelenkori nemzeti-hazafias interpretációs kísérletei. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram, 2014. 291–295.; Офіцинський, 2015, i. m. 194–199.

akik nem békéltek meg az annektálással, hanem fegyverrel a kezükben keltek szabadságuk védelmére a szomszédos országok agressziójával szemben.”⁵³

2018-ban a Kárpátaljai Megyei Tanács rendeletben a régióban hivatalosan szabadnappá nyilvánította március 15-ét.⁵⁴ „1939. március 15-én Augusztin Volosin vezetésével kihirdették Kárpát-Ukrajna függetlenségét, és elfogadták az Alkotmányt, amely államnyelvként az ukránt, állami lobogóként a kék-sárga zászlót, címerként pedig a csücsköstalpú pajzsot határozta meg, amely kék-sárga színű, bal oldalán egy barna medvével, a jobb oldalon pedig a trizubbal, Nagy Vlagyimir háromágú szigonyának ábrázolásával. A himnusz a »Scse ne vmerla Ukrajina« című vers lett. Ez a nap kiemelkedő esemény volt Kárpátalja történelmében, ezért érdemes arra, hogy szabadnappá nyilvánítsuk.”⁵⁵ Bár a tanácsi rendelet az államkezdeményt ünnepli, de a március 15-i szabadnappal, amely a magyar szabadságharc napja is, megvalósul az az együttélési gyakorlat, amikor mind a keleti, mind a nyugati naptár szerinti karácsony és húsvét kölcsönösen tiszteletben tartott ünnep a régióban élők számára, függetlenül attól, hogy szerepel-e a hivatalos naptárban, avagy sem. Ezzel tulajdonképpen körbeért az ukrán történelem második világháborúval kapcsolatos új kánonja, amely a kezdetet és a véget is Kárpátaljához köti, amely addig csak részben és homályosan tartozott bele ebbe a keretbe.

Összegzés

A fenti fejtegetés teljes mértékben alátámasztani látszik Vlagyiszlav Hri-nevics állítását, miszerint a II. világháború a függetlenség óta Ukrajnában a politikai viták homlokterében van, visszatükrözi nemcsak az „új ukrán eszme” problémájának megoldatlanságát, hanem egyfajta vízvázlat is a történelmi emlékezetben. A folyamat az integrális nacionalizmus erőltetése

⁵³ У березні – річниця проголошення Карпатської України. Український інституту національної пам’яті, 2015. <http://www.memory.gov.ua/news/u-berezni-richnitsya-progoloshennya-karpatskoi-ukraini> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

⁵⁴ Річницю проголошення Карпатської України оголосили на Закарпатті вихідним днем. УНІАН, 11 березня 2018. <https://www.unian.ua/society/10038029-richnitsyu-progoloshennya-karpatskoji-ukrajini-ogolosili-na-zakarpatti-vihidnim-dnem.html> (letöltés ideje: 2018. március 15.)

⁵⁵ Hennagyij Moszkal kormányzó hivatalos indoklása a *Kárpátalja* c. hetilap fordításában. Vö. Március 15. szabadnap Kárpátalján. <http://www.karpataljalap.net/?q=2018/03/11/marcius-15-szabadnap-karpataljan> (letöltés ideje: 2018. március 30.) A felsorolt jelképek a mai Ukrajna (zászló, címer, himnusz) és Kárpátalja (címer) hivatalos jelképei is.

ellenére továbbra is sokféleképpen, politikailag, ideológiailag, világnézetileg is erősen megosztja az ország népét.⁵⁶

Kárpátalja a második világháborúval kapcsolatos kánonnak sajátos módon válik a részévé. Egyre közelebb kerülünk ahhoz, hogy az 1939. márciusi harcok Kárpáti Ukrajnáért nem csupán helytörténeti eseménysor, hanem Ukrajna számára a második világháború kezdete, ugyanúgy, ahogy 1944 óta hivatalosan is itt értek véget a háborús cselekmények. Bár a megyei tanácsi rendelet az ukrán államkezdeményt ünnepli a március 15-i szabadnappal, ez a nap a magyar 1848–49-es forradalom és szabadságharc napja is, így megvalósul az az együttélési gyakorlat, amikor mind a keleti, mind a nyugati naptár szerinti karácsony és húsvét kölcsönösen tiszteletben tartott ünnep a régióban élők számára, függetlenül attól, hogy szerepel-e a hivatalos naptárban, avagy sem. Viszont a közösség továbbra sem közeledik a közös történelmi tudathoz, hanem megragad az érzelmi érintettség fázisában.⁵⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dokumentumok

Виступ Президента на параді на честь 23-ї річниці Незалежності України. 24. серпня 2014 р. <http://www.president.gov.ua/news/31066.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Закон України «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» № 2031-VIII, 16 травня 2017 р. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2031-19> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Звернення до Українського народу з нагоди Дня визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2015 р. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-dnya-vizvolennya-36221> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Звернення Президента до Українського народу з нагоди 73-ї річниці вигнання нацистів з України. 28 жовтня 2017 р. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-73-yi-44134> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Звернення Президента України з нагоди 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2014 р. <http://www.mil.gov.ua/dlya->

⁵⁶ Гриневич, Владислав: Міт війни та війна мітів. *Критика*, 2000, № 5 (91). 2–3.

⁵⁷ Vö. Halbwachs, Maurice: *On collective memory*. The University of Chicago Press, 1992. 94–97.

- zmi/vistupi-ta-intervyu/2014/10/28/zvernennya-prezidenta-ukraini-z-nagodi-70-i-richniczi-vizvolennya-ukraini/ (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Звернення Президента України П.О. Порошенка до Українського народу з нагоди Дня визволення України від фашистських загарбників. 28 жовтня 2016 р. [phttp://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayin-skogo-narodu-z-nagodi-dnya-v-38588](http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayin-skogo-narodu-z-nagodi-dnya-v-38588) (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 684. «Положення про Український інститут національної пам'яті». <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 1 квітня 2004 р. № 385. «Про відзначення 60-ї річниці визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/385/2004> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 806. «Про День захисника України». <http://www.president.gov.ua/documents/18252.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 19 жовтня 2012 р. № 604. «Про заходи у зв'язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років». <http://www.president.gov.ua/documents/6042012-14669> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 20 жовтня 2009 р. № 836. «Про День визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/836/2009> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 22 березня 1993 р. № 92. «Про всенародне відзначення 50-річчя визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/92/93> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Указ Президента України від 30 квітня 1999 р. № 463. «Про відзначення 55-ї річниці визволення України від фашистських загарбників». <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/463/99> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Sajtó

- Március 15. szabadnap Kárpátalján. <http://www.karpataljalap.net/?q=2018/03/11/marcius-15-szabadnap-karpataljan> (letöltés ideje: 2018. március 30.)
- 29 октября 1944 года. От Советского Информбюро. <http://www.victoryan.ru/?subj=war&page=29-10-1944> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Горобець, Сергій: *Міф 38. Визволення України*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-38-vyzvolennya-ukrayiny/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Горобець, Сергій: *Міф 4. Війна для України почалася 22 червня 1941 року*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-4-vijna-dlya-ukrayiny-pochalasya-22-cherhvnya-1941-roku/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

- Короленко, Богдан: *Міф 13. Німецько-фашистські загарбники*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-13-nimetsko-fashystski-zagarbnyky/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Маркевич, Ірина: Київ уперше відзначив 9 травня як день пам'яті за жертвами війни. ТСН, 9 травня 2014. <http://tsn.ua/kyiv/kiyiv-upershe-vidznachiv-9-travnya-yak-den-pam-yati-za-zhertvami-viyni-348828.html> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Примаченко, Яна: *Міф 1. Велика Вітчизняна війна*. <http://www.ww2.memory.gov.ua/mif-1-velyka-vitchyznyana-vijna/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Річницю проголошення Карпатської України оголосили на Закарпатті вихідним днем*. УНІАН, 11 березня 2018. <https://www.unian.ua/society/10037975-obsye-posilenno-monitorit-situaciyu-na-zakarpatti-z-ivano-frankivska.html> (letöltés ideje: 2018. március 15.)
- Сімперович, Володимир: Україна вільна від окупантів! *Іменем Закону* (Тижневик МВС України) 10.11.2014. <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/4329> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- У березні — річниця проголошення Карпатської України*. Український інституту національної пам'яті, 2015. <http://www.memory.gov.ua/news/u-berezni-richnitsya-progoloshennya-karpatskoi-ukraini> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- УПА й геноцид: про що свідчить резолюція польського Сейму. Про резолюцію Сейму, політизацію історичних подій і процесів й польсько-українські стосунки ми спитали історика Георгія Касьянова та публіцистку Олену Бабакову. *Політична критика*, 23.07.2016. <http://ukraine.politicalcritique.org/2016/07/23/upa-j-genotsid-pro-shho-svidchit-rezolyutsiya-polskogo-sejmu/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Харківський дизайнер розробив символ для Дня Перемоги. *Українська правда*, 05.05.2014. <http://life.pravda.com.ua/society/2014/05/5/166936/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

Könyv, tanulmány

- Csernicskó István: Ideológiai csata a nevek frontján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2017, 4. (XIX.) 15–29.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin: Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 2016, 1 (24). 73–124.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna: Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest: Pesti Kalligram, 2016.
- Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest: Kalligram, 2016.
- Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. (Historia Mundi.) Budapest: Typotex, 2007.
- Halbwachs, Maurice: *On collective memory*. The University of Chicago Press, 1992.
- Kuzio, Taras: History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space. *Nationalities Papers*, 2002, 2. (30.) 241–264.
- Maurovich Lajos: Pipacsal ünneplik a háborús áldozatok emléknepjét. *Múlt-kor történelmi portál*, 2006. november 10. http://mult-kor.hu/20061110_pipacs-

- csal_unneplik_a_haborus_aldozatok_emleknapiat?print=1 (Letöltve: 2017. december 1.)
- Miller, Alexei: A Challenge from the Past Historical Policy: Eastern European Convolutions in the 21st Century. *Russia in Global Affairs*, 2011, № 4. <http://eng.globalaffairs.ru/number/A-Challenge-from-the-Past-15431> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Motyl, Alexander J.: Kiev's Purge. Behind the New Legislation to Decommunize Ukraine. *Foreign Affairs*, April 28, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2015-04-28/kievs-purge> (letöltés ideje: 2017. december 1.)
- Oficinszkij, Roman: A második világháború ukrán kiindulópontja: Kárpáti Ukrajna történetének jelenkori nemzeti-hazafias interpretációs kísérletei. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram, 2014. 291–295.
- Roberts, Geoffrey: *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*. Yale University Press, 2006.
- Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.
- Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. (Kisebbségkutatás Könyvek.) Budapest: Lucidus, 2006.
- Szereda, Viktoria: Történelmi emlékezet Ukrajna és Oroszország elnökeinek hivatalos beszédeiben. *Regio*, 2007, 3. (18.) 47–68.
- Аниконова, Т.: Праздничный календарь в формировании ценностных установок общества. *Наука. Искусство. Культура*. Выпуск 2 (6) 2015.
- Гасилович, Антон: *Путь солдата*. Москва: ДОСААФ, 1969.
- Гриневич, Владислав: Міт війни та війна мітів. *Критика*, 2000, № 5 (91). 2–8.
- Гриценко, Олександр: *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*. К.І.С., 2017.
- Жайворонок, Віталій: *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006.
- Журженко, Тетяна: «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні. *Україна Модерна*, №18, 2011. 100–101.
- Закарпатська область*. (Історія міст і сіл Української РСР. Том 7.) Київ: УРЕ АН УРСР, 1969.
- Касьянов, Георгий: Историческая политика и «мемориальные» законы в Украине: начало XXI в. *Историческая Экспертиза*, 2016, 2. 28–57.
- Міщанин, Василь: Радянсько-Чехословацький договір про Закарпаття від 29 червня 1945 р. та його вплив на історичну долю краю. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 1 (36), 2017. 32–38.
- Офіцинський, Роман: *Сталеві нерви тореадора. Україна 2009–2014*. Ужгород: Гражда, 2015.
- Шевель, Оксана: Щоб відповідати Європейським стандартам, «Закони про декомунізацію» потребують змін. *Vox Ukraine*, 07.05.2015. <https://vox-ukraine.org/uk/decommunization-laws-ukr/> (letöltés ideje: 2017. december 1.)

